

IDOLI EN VIOLON DESCOPERIȚI ÎN DEPRESIUNEA ELAN–HORINCEA

de C. BUZDUGAN și M. ROTARU

Cercetările arheologice de suprafață efectuate în ultimii ani în **depresiunea Elan–Horincea** au dus la descoperirea unor **reprezentări antropomorfe** aparținând diferitelor faze ale culturii Cucuteni, cunoscute sub denumirea de **idoli en violon** sau **idoli plăți de „tip troian”**. Câteva dintre aceste piese constituie variante noi ce dovedesc o îmbinare a realismului cu schematismul sever. În lipsa unor date de ordin stratigrafic, idolii sunt prezentați numai din punct de vedere tipologic.

Situată în partea de SE a județului Vaslui, zona Elan–Horincea se înscrie din punct de vedere geografic în marea unitate de relief cunoscută sub denumirea de Podișul Central Moldovenesc¹. Relieful, cu trăsături specifice unei depresiuni colinare, a asigurat încă din preistorie condiții de viață dintre cele mai prielnice, după cum o dovedesc numeroasele descoperiri arheologice, unele de o importanță deosebită². Printre acestea se includ și descoperirile care urmează a fi prezentate aici³.

Rezultat al cercetărilor perieghetice întreprinse în ultimii trei ani, ele pun în lumină o grupă de reprezentări plastice antropomorfe de o importanță particulară, făcând parte din categoria plasticii cucuteniene cunoscută sub denumirea de **idoli en violon** sau **idoli plăți**⁴.

Sărățeni, com. Murgeni. Trei exemplare au fost descoperite cu prilejul cercetărilor de suprafață efectuate în perioada 1993–1996 în cuprinsul așezării eneolitice, cu vestigii caracteristice culturii Cucuteni A, din punctul „Via Mihordea”, situat în vatra satului⁵.

¹ I. Gugiuman, V. Cărcotă, V. Băican, *Județul Vaslui*, București, 1973, p. 7; N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, p. 30 urm.

² Gh. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 76 urm.; C. Buzdugan, M. Rotaru, *RevMuz* 4, 1983, p. 62 urm.; idem, *RevMuz* 7, 1984, p. 72 urm.; idem, *RevMuz* 7, 1986, p. 52 urm.; E. Popușoi, *ActaMM*, 7–8, 1985–1986; eadem, în *La Civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Iași, 1987, p. 263 urm.

³ Obiectele care urmează a fi prezentate fac parte din fondul colecției muzeale a Școlii generale Giurcani, com. Găgești, jud. Vaslui.

⁴ D. Monah, *Cercetări Iași* (S. N.) 9–10, 1978–1979, p. 163.

⁵ Zaharia, Petrescu-Dîmbovița, Zaharia, *op. cit.*, p. 535, nr. 442 a; Coman, *op. cit.*, p. 190, XLV/50.

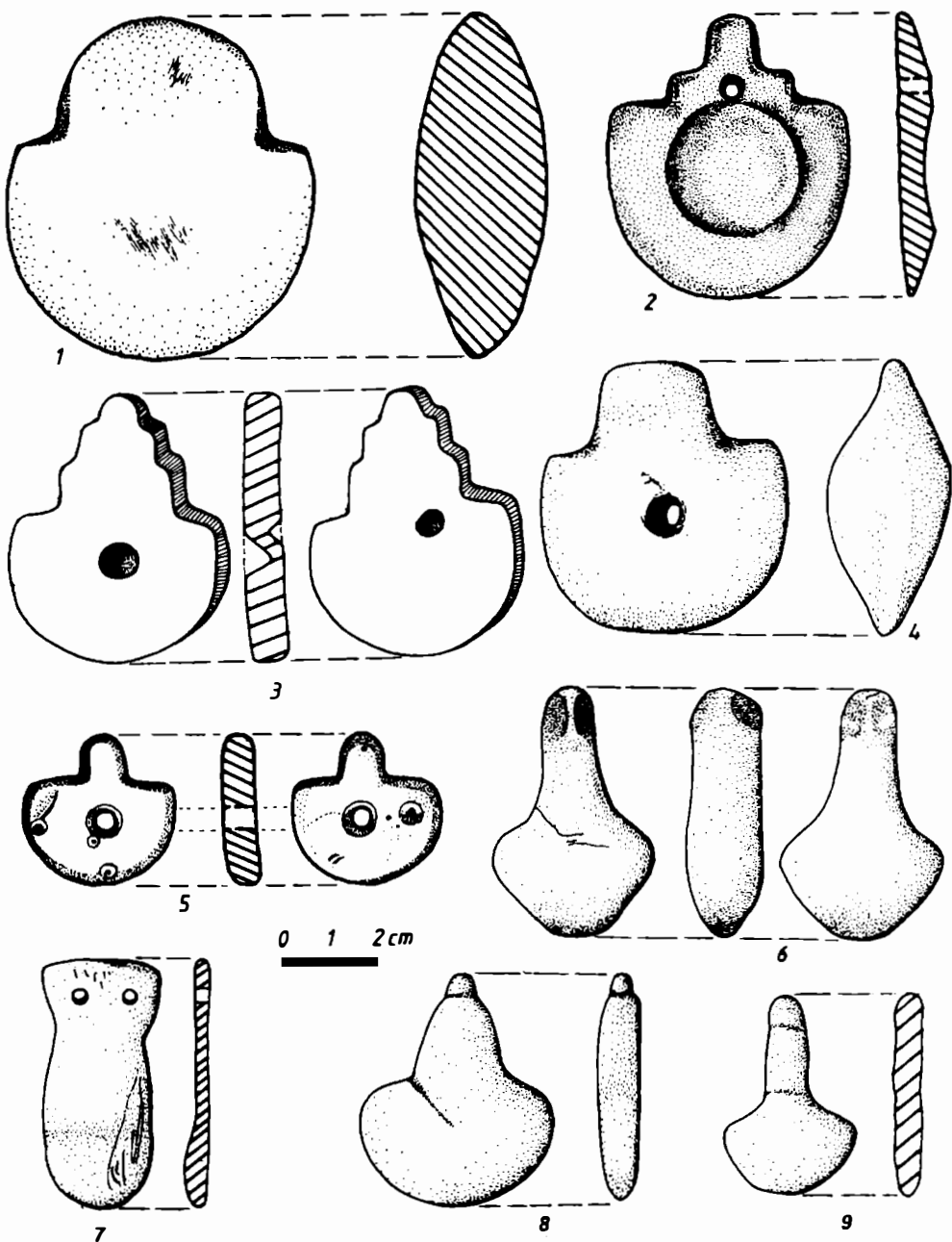

Fig. 1. Idoli *en violon* din piatră (1, 6, 8–9), lut (2–5) și os (7): 1–2 Sărățeni; 3, 5, 8–9 Igești; 6–7 Bărlălești; 4 Mălușteni (toate în jud. Vaslui).

Primul exemplar (î. 7,3 cm; fig. 1/1), lucrat dintr-un cuarțit de culoare alb-vineție, reprezintă una dintre cele mai simple creații ale genului, tema reducându-se la redarea foarte schematică a principalelor componente ale corpului uman. Printr-o șlefuire meticuloasă, bulgărele de cuarțit a căpătat o convexitate pronunțată pe ambele fețe. Partea inferioară a idolului este redată printr-un disc a cărui curbura se reduce vizibil, imediat după intersecția cu axa de simetrie, prin două sinuoziități care scot în relief umerii și marchează, într-o singură unitate, gâtul împreună cu capul, de formă semiovală⁶.

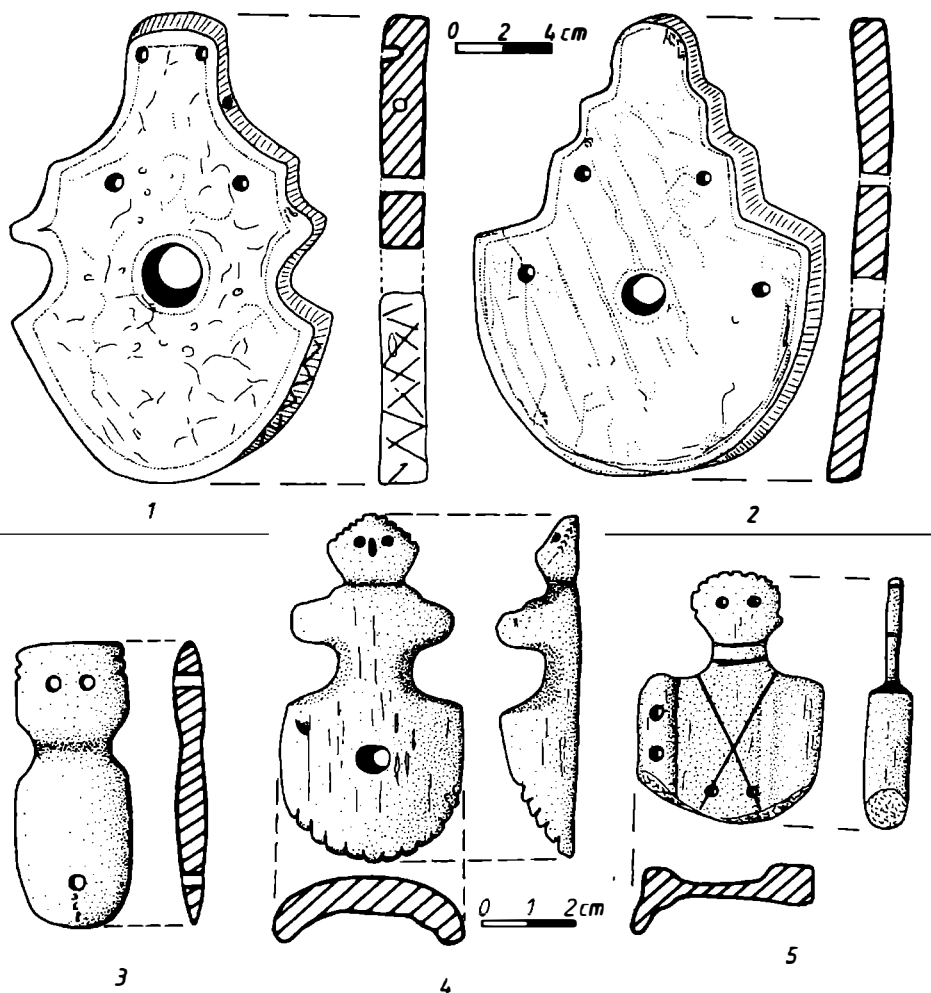

Fig. 2. Idoli en violon din lut (1-2) și os (3-5) descoperiți în depresiunea Elan-Horincea; 1 Obârșeni; 2, 5 Mălușteni; 3 Bărlălești; 4 Sărățeni (toate în jud. Vaslui).

⁶ Ilustrația a fost realizată cu contribuția d-nei Georgiana Ducman, căreia îi mulțumim și pe această cale.

Cel de al doilea idol (î. 6,1 cm; fig. 1/2), lucrat dintr-o pastă foarte fină de argilă, de culoare neagră, cu luciu, reprezintă o realizare oarecum mai elaborată, fără ca ea să depășească, desigur, limitele schematismului rigid specific grupei din care face parte. El are forma unui oval întrerupt spre partea superioară de o arcuire în interior, care conturează regiunea umerilor și schițează în același timp gâtul, după a doua arcuire. În continuare, liniile laterale descriu capul sub forma unui dreptunghi cu latura de sus rotunjită. Pe mijloc, regiunea umerilor este prevăzută cu un orificiu rotund, ceea ce presupune folosirea idolului și ca amuletă, deși nu se observă urme ale vreunui șnur pentru atârnare. Pe suprafața anterioară a părții inferioare, planconvexă, se află o alveolă rotundă de mari dimensiuni, a cărei semnificație este greu de deslușit.

Al treilea exemplar (î. 7,4 cm; fig. 2/4), realizat într-o manieră oarecum eliberată de schematismul sever, mai apropiată de realism, reprezintă o formă evoluată a idolilor de tip *en violon*. El este lucrat pe un fragment de os de animal, probabil extremitatea unui femur de bovid, foarte bine lustruit pe ambele suprafețe. Capul este de formă romboidală, având laturile superioare prevăzute cu creștături transversale care par să stilizeze buclele unei coafuri. Două găuri rotunde, plasate simetric deasupra diagonalei orizontale imaginare, și o alveolă ușor alungită marchează ochii și nasul. Legătura între cap și regiunea umerilor, destul de bine reliefată, este realizată printr-o linie incizată de jur împrejur. Din umeri pornesc două prelungiri laterale, de formă conică, care redau brațele rotunjite la capete și ușor arcuite spre interior, arcuire determinată de forma osului. Două alveolări accentuate delimitează brațele de trunchi, redat printr-un disc prevăzut cu creștături transversale pe latura arcuită și cu o gaură rotundă în centru.

Igești, com. Blăgești. Un grup de patru idoli (fig. 1/3a–b, 5a–b, 8, 9), confecționați din piatră și lut, a fost descoperit cu ocazia cercetărilor de suprafață de dată recentă efectuate pe cuprinsul importanței așezări eneolitice, cu vestigii Cucuteni A₂ și Stoicani–Aldeni, din punctul „Scândureni”⁷.

Primul dintre idoli (î. 1,2 cm; fig. 1/9), lucrat din piatră fină de culoare maronie, bine șlefuită, reprezintă o figurină umană puternic schematizată. Întreaga reprezentare este redusă la un disc cu extensie în formă de coloană, ale cărei laturi sinuoase schițează gâtul și capul. Această formă amintește vag de idolii cicladici⁸. În plan, capul este delimitat de gât printr-o linie orizontală superficial incizată. O altă orizontală, la fel de superficial trasată, delimitează gâtul de trunchi.

O formă și mai simplă încă prezintă un alt idol (î. 5 cm; fig. 1/8), lucrat tot din piatră. Forma discoidală a trupului continuă cu o extensie conică al

⁷ Zaharia, Petrescu-Dîmbovița, Zaharia, *op. cit.*, p. 346, nr. 433f; Coman, *op. cit.*, p. 76, X/9; Buzdugan, Rotaru, *RevMuz* 7, 1986, p. 52 urm.

⁸ O. Höckmann, *BerlinerJahrb* 8, 1968, fig. 1–5; Monah, *op. cit.*, p. 171, fig. 4/3.

cărei capăt ușor rotunjit dă contur capului, marcat printr-o linie orizontală superficială trasată.

Exemplarul al treilea (î. 5,3 cm; fig. 1/3), lucrat dintr-un fragment de vas, de culoare cenușie, are forma unui disc prevăzut la partea superioară cu o extensie aproximativ conică ale cărei laturi ondulate descriu, înainte de închidere, un semicerc. Pe una din suprafețe este prevăzut cu o alveolă rotundă, destul de adâncită, plasată în centrul părții inferioare. O alveolare mai puțin adâncită se află pe suprafața opusă.

Ultimul exemplar (î. 3,2 cm; fig. 1/5) este lucrat tot dintr-un fragment de vas cucutenian de culoare gălbuie. Pentru modelarea lui s-a folosit un instrument ascuțit, ale cărui urme sunt încă foarte vizibile. Idolul are trupul de forma unui disc asimetric, cu umeri rotunjiți, iar o extensie cilindrică, rotunjită la capăt, marchează gâtul și capul, deopotrivă. Pe suprafața anterioară, în centrul părții inferioare, ușor bombate, se află o perforație rotundă, iar dedesubtul ei o alveolă de aceeași formă, dar mai mică. Alte două alveole asemănătoare, dar mai adâncite, sunt plasate pe margine. Pe fața opusă, în dreapta orificiului central, se găsește o alveolă rotundă. Între orificiu, care străpunge partea inferioară a idolului pe toată grosimea sa, și alveola rotundă menționată sunt doar două împunsături. O altă împunsătură, identică cu prima, se găsește la partea superioară a capului.

Bărlălești, com. Epureni. Au fost descoperite trei piese (fig. 1/6a–b, 7; 2/3). Unul dintre aceste trei exemplare, descoperit în așezarea cu multe vestigii din diferite faze ale culturii Cucuteni (A₂, A₃ și B) și aspectului Stoicani–Aldeni, situată în punctul „Sturza” de pe dealul Ciomaga⁹, este lucrat din piatră fină, bine șlefuită, de culoare maronie. De formă bitronconică, cu partea superioară mult alungită și rotunjită la capăt, înfățișează, doar prin câteva trăsături, o dublă reprezentare antropomorfă (î. 5,4 cm; fig. 1/6). Astfel, pe una din fețe, la partea ei superioară, se află două alveole mult alungite pe verticală, obținute printr-o șlefuire fină, superficială, care marchează ochii. Adâncirea mai perceptibilă a acestora spre extremitățile interioare scot în evidență, printr-o linie bine profilată, nasul lung. O reprezentare asemănătoare se întâlnește pe fața opusă, cu singura deosebire că cele două alveole care conturează ochii și linia care reliefează nasul sunt mai puțin alungite.

Celelalte două exemplare, descoperite pe întinsul așezării din punctul „Stanția” („La arie”), cu resturi de locuire caracteristice faciesului Stoicani–Aldeni¹⁰, sunt lucrate din os, și reproduc una din formele cele mai simple ale idolilor *en violon*.

⁹ Zaharia, Petrescu-Dîmbovița, Zaharia, *op. cit.*, p. 349, nr. 422 e–f; Coman, *op. cit.*, p. 127, XXIII/9; Buzdugan, Rotaru, *op. cit.*, p. 52 urm.

¹⁰ C. Cihodaru, R. Petre, Șt. Kiss, SCIV 1, 1951, 2, p. 224; Zaharia, Petrescu-Dîmbovița, Zaharia, *op. cit.*, p. 339, nr. 402 a; Coman, *op. cit.*, p. 130, XXVIII/16; Buzdugan, Rotaru, *op. cit.*, p. 52, fig. 1/2; 2/2.

Unul dintre ei are capul oarecum de forma unui dreptunghi cu colțurile ușor rotunjite (î. 5,4 cm; fig. 1/7). Liniile laterale se frâng puternic formând gâtul, iar apoi se largesc treptat, descriind un oval, care reprezintă trunchiul. Două perforații rotunde, plasate simetric la partea superioară, redau ochii.

Celălalt exemplar (î. 6,1 cm; fig. 2/3), asemănător cu primul, prezintă la nivelul celor două strangulări care marchează gâtul o șanțuire, destul de largă. La partea superioară sunt două perforații rotunde care indică ochii. Pe marginile laterale ale capului se află câte două creștături transversale, iar ovalul care descrie trupul este prevăzut, spre marginea de jos, cu o perforație rotundă.

Mălușteni, com. Mălușteni (fig. 1/4; 2/2, 5). Unul dintre cei trei idoli (î. 5,3 cm; fig. 2/5), descoperit în perimetrul cunoscutei așezări din punctul „Leaua”, cu vestigii Cucuteni A¹¹, pune în evidență o formă nouă, de o expresie realistă, necunoscută până acum în repertoriul idolilor *en violon* de la noi. Lucrat pe un fragment de os lat, foarte bine lustruit, el are capul de formă aproximativ ovală, prevăzut pe marginea de sus cu creștături transversale, care par să redea coafura. Alte două creștături aflate pe marginile laterale ar putea semnifica urechile. Puțin mai sus de linia mediană se găsesc două orificii rotunde, plasate simetric, care marchează ochii. Gâtul, bine proporționat în raport cu capul și cu trunchiul, ca de altfel întreaga piesă, este redat prin două arcade care se largesc treptat descriind umerii ușor rotunjiți. Delimitarea gâtului de umeri este realizată nu numai prin cele două arcade, ci și printr-o linie ușor arcuită, trasată la nivelul bărbiei. Altă linie, paralelă cu prima, incizată mai evident, reprezintă, probabil, un colier. În prelungirea lor, liniile care au dat contur umerilor descriu trupul idolului, de forma unui dreptunghi cu latura inferioară arcuită. Laturile verticale sunt fațetate, una pe exterior, iar cealaltă pe interior. Fațeta exterioară, destul de largă, este prevăzută cu două orificii rotunde, suprapuse, a căror semnificație nu mai poate fi precizată. Alte două găuri sunt plasate simetric spre marginea inferioară a trunchiului. Segmentele inferioare a două linii incizate, care pornesc în diagonală de la umeri spre bază, după ce se intersectează, traversează aceste orificii.

Celalți doi idoli, ambii lucrați din lut, au fost descoperiți pe cuprinsul așezării cucuteniene, cu resturi ceramice specifice fazei A₂, de pe valea pârâului Recea¹².

Primul dintre ei (î. 5,8 cm; fig. 1/4), asemănător cu exemplarul de piatră descoperit la Sărățeni, a fost lucrat dintr-o pastă fină, cu ingrediente în compoziție, de culoare cărămizie. El are partea inferioară în formă de disc, cu o perforație rotundă pe centru, în timp ce partea superioară este de formă trapezoidală.

¹¹ Zaharia, Petrescu-Dîmbovița, Zaharia, *op. cit.*, p. 349, nr. 428 e-f; Coman, *op. cit.*, p. 174, XLII/10; Buzdugan, Rotaru, *op. cit.*, p. 52 urm, fig. 1/1; 2/1.

¹² Zaharia, Petrescu-Dîmbovița, Zaharia, *op. cit.*, p. 349, nr. 428 c-d; Coman, *op. cit.*, p. 174, ? XLII/10.

Cel de al doilea exemplar (fig. 2/2), lucrat din lut de culoare cărămizie, cu diferite ingrediente în compoziție, are o formă identică cu aceea a unuia din idoli de la Igești (fig. 1/3). De dimensiuni neobișnuite pentru astfel de reprezentări antropomorfe (î. 19 cm), el are corpul de formă discoidală, cu o extensie conică cu laturile ondulate. Fața anterioară, ușor bombată, este prevăzută spre margine, cu o linie incizată care urmează conturul idolului. Linii oblice și paralele între ele, abia perceptibile, sunt trasate pe cea mai mare parte a suprafeței anterioare. Aproximativ în centrul părții inferioare se află un orificiu mare, rotund, flancat pe de o parte și de alta de câte un orificiu mai mic. Alte două perforații mici sunt plasate simetric la partea superioară.

Obârșeni, com. Vinderei. Prezentarea descoperirilor se încheie cu idolul provenit din așezarea eneolitică cu resturi de locuire Cucuteni A3, din punctul „Stuhărie”, de pe teritoriul satului¹³. Lucrat din lut de culoare cărămizie, el poate fi considerat, un *unicum*, nu numai prin dimensiunile foarte mari cât mai ales prin forma sa (î. 19 cm; fig. 2/1). Laturile ușor rotunjite ale dreptunghiului care descrie capul idolului se curbează în afară, redând umerii, apoi, printr-o răsfrângere, urmată de o retragere mai bruscă, redau brațele sub forma unor proeminente conice. În continuare, cele două laturi sinuoase trasează un disc semicircular, care reprezintă partea inferioară a idolului. Pe fața anterioară, puțin bombată, aproape de margine, este incizată vizibil o linie care urmează întocmai conturul idolului. În partea superioară, pe unghiurile descrise de această linie se află două orificii rotunde, care redau ochii. Două orificii rotunde, ceva mai mari, sunt plasate pe linia umerilor. Între ele, dar dedesubt, se află un orificiu mare rotund, în jurul căruia a fost incizată o linie subțire. Pe partea laterală, între linia ochilor și cea a umerilor, s-a practicat o perforație longitudinală orizontală ce ar fi putut îndeplini un rol utilitar. Pe unele porțiuni ale marginii sunt incizate linii în zigzag, al căror rol nu poate fi decât decorativ.

Prin trăsăturile lor generale, figurinele prezentate aici, confecționate din lut, piatră sau os, se înscriu în categoria plasticii antropomorfe cunoscută sub denumirea de idoli *en violon* sau idoli plăți. Formele lor sunt variate, mai ales în privința detaliilor, ceea ce face ca în întreaga grupă, destul de reprezentativă, să se întâlnească cu greu două exemplare identice.

Nu numai în privința detaliilor, ci chiar și în proiectarea imaginii generale se observă o anumită libertate de exprimare, dar întodeauna înscrisă în limitele schematismului care caracterizează această categorie. În condițiile unei stilizări excesive, atenția realizatorului este îndreptată spre evidențierea doar a unora dintre componentele corpului uman, geometrizate cât mai mult posibil. În mod obișnuit, o linie curbă conturează trupul. O altă linie sinuoasă redă,

¹³ Coman, *op. cit.*, p. 270, LXX/10.

deopotrivă, gâtul și capul. Două orificii rotunde și o alveolare, ușor alungită pe verticală, marchează ochii și nasul. La unele exemplare, care pot fi considerate exponente ale manifestărilor primare de cult, lipsesc chiar și aceste componente. În timp ce la altele, de o modelare mai evoluată, se întâlnesc, alături de componentele principale, elemente secundare (crestături, alveole, împunsături), care par să redea stilizat piese și accesorii vestimentare, podoabe etc, sau pot avea o altă semnificație.

Așa cum reiese din cele de mai sus, descoperirile din depresiunea Elan–Horincea constituie o grupă de reprezentări antropomorfe cu trăsături proprii, necunoscute categoriei de idoli *en violon* din cultura Cucuteni. Stabilirea unui raport tipologic între exemplarele prezentate aici și idolii cucutenieni cunoscuți din publicații¹⁴ este anevoioasă.

Spre deosebire de idolii de la Cucuteni¹⁵, Hăbășești¹⁶, Trușești¹⁷ etc., lucrați cu precădere din lut, exemplarele noastre sunt confecționate, deopotrivă, din lut, piatră și os. Apoi, unele dintre aceste piese au terminația părții superioare într-o extensie unghiulară, cu laturile simple sau vălurite (fig. 1/3; 2/2), ceea ce nu se întâlnește la idolii cucutenieni descoperiți anterior. La alte exemplare această prelungire capătă forma unei coloane (fig. 1/8–9), amintind de terminația părții superioare a idolilor *en violon* cicladici¹⁸. Figurinele de os au partea superioară modelată în diferite forme, neîntâlnite până acum. În schimb, partea inferioară are forme ce sunt cunoscute la tipurile de idoli *en violon* din cultura Cucuteni¹⁹.

Cu toate acestea, apartenența idolilor prezentați aici la cultura Cucuteni este neîndoielnică, ea fiind asigurată înainte de toate de însuși mediul arheologic în care ei au apărut. Nici exemplarul provenit dintr-un context cu vestigii Stoicani–Aldeni, nici celelalte câteva care reflectă influențe sudice, în speță gumelnițene, nu anulează specificul lor cucutenian.

Apartenența culturală a reprezentărilor antropomorfe descoperite în depresiunea Elan–Horincea trasează și coordonatele cronologice în care ele pot fi înscrise. Lipsa unor elemente de datare bazate pe observații de ordin stratigrafic determină propunerea unei cronologii mai largi, corespunzătoare principalelor faze de dezvoltare ale culturii Cucuteni (A, A–B și chiar B). O cronologie mai nuanțată, în raport cu dominantă contextului, implică plasarea descoperirilor de la Sărățeni (Via Mihordea), Igești (Scândureni) și Mălușteni în fazele timpurii ale culturii Cucuteni (A₁–A₂). În faza următoare (A₃) s-ar încadra descoperirile de la Obârșeni (Stuhărie). În sfârșit, în faza B, considerată ca o etapă de supraviețuire a idolilor cucutenieni de tip *en violon*²⁰, pote fi inclusă descoperirea de la Bârlălești (Sturza).

¹⁴ Monah, *op. cit.*, fig. 1/1–16; 2/1–10; 3/1–9.

¹⁵ H. Schmidt, *Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien*, Berlin–Leipzig, 1932, p. 65 urm.

¹⁶ Vl. Dumitrescu și colab., *Hăbășești*, București, 1954, p. 410 urm.; fig. 36, pl. 122/9–17.

¹⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, *Materiale* 8, 1960, p. 230, fig. 5/3; Monah, *op. cit.* p. 167, fig. 2/1–2, 10.

¹⁸ Monah, *op. cit.* p. 172, fig. 4/3.

¹⁹ *Ibidem*, p. 165, fig. 1/2–4, 6, 14; 2/8.

²⁰ *Ibidem*, p. 170.

IDOLES *EN VIOLON* DECOUVERTS DANS LA DEPRESSION ELAN-HORINCEA

RÉSUMÉ

Des recherches de surface dans la dépression Elan-Horincea ont livré des figurines anthropomorphes en terre cuite, en os et en pierre appartenant aux différentes phases de la civilisation de Cucuteni (plus précisément les phases A₁–A₂ à Sărățeni, Igești et Mălușteni, phase A₃ à Obârșeni, et phase B à Bârlălești). Il s'agit de soi-disant idoles *en violon*. Plusieurs en définissent une nouvelle catégorie typologique.

Faute de données stratigraphiques fiables, on n'a pas pu établir la chronologie des idoles présentées; leur importance concerne plutôt la typologie.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Idoles *en violon* en pierre (1, 6, 8–9), en argile (2–5) et en os (7): 1–2 Sărățeni; 3, 5, 8–9 Igești; 6–7 Bârlălești; 4 Mălușteni (jud. Vaslui).

Fig. 2. Idoles *en violon* en argile (1–2) et en os (3–5): 1 Obârșeni; 2, 5 Mălușteni; 3 Bârlălești; 4 Sărățeni (jud. Vaslui).

ABREVIERILE FOLOSITE ÎN ACEST NUMĂR

ABSA	Annual of the British School of Archaeology at Athens, Londra – Atena
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj
Berliner Jahrb	Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte, Berlin
CercetIstIași	Cercetări Istorice, Iași
Dacia, N. S.	Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, București
ERAUL	Études et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège, Liège
Material	Materiale și Cercetări Arheologice, București
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
PPS	Proceedings of the Prehistoric Society, Cambridge
RevMuz	Revista Muzeelor, București
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
StComPitești	Studii și Comunicări, Pitești

